

120 ГОДИНИ БЪЛГАРИЯ – САЩ. НЯКОИ БЕЛЕЖКИ ЗА ДИПЛОМАТИЧЕСКИТЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ И СПОДЕЛЕНИТЕ ЦЕННОСТИ

Християн Атанасов, Стоян Денчев

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Статията представлява обзор на българо-американските дипломатически отношения в последните 120 години. Посочени са някои важни факти и общият тренд на развитие на взаимоотношенията между двете страни и двата народа. Внимание е отделено и на общите ценности, които са характерни и за българи и американци. В това отношение са особено важни стремежът към материален и интелектуален напредък, вярата в Бог, семейството и свободата. Внимание е обърнато на връзките между библиотечните общности на двете приятелски държави.

Ключови думи: България, САЩ, дипломатически отношения, УниБИТ, ценности, АЛА, посланици.

Въведение

Сто и двадесет години трудно може да се обобщят в рамките на няколко страници, особено що се отнася до международните взаимоотношения. Те са като цяло динамични, често търпят резки промени и всеки опит, особено за беглото им представяне и анализиране, извън обемните академични издания, сигурно би изглеждал повърхностен. Именно поради това ще започнем с уточнението, че тук ще се опитаме да направим преглед на историята от „птичи поглед“, и ще наблегнем на ценностите.¹ Всъщност последните според нас са най-важният стожер, който задава тона в отношенията между двете държави. В крайна сметка ясно е, че историята, включително тази на отношенията между България и Съединените американски щати, е върволица от периоди на приятелство, но и на съперничество.² Естествено, трябва да помним и изследваме всеки от тези моменти, но тук все пак ще обърнем по-голямо внимание на това, което ни сближава. Нормално е, когато правим равносметки, да наблегнем на положителното.

Кратък исторически обзор

На 19 септември 1903 г. Н. Пр. г-н Джон Джаксън – дипломат от кариерата и пълномощен министър за отношенията на САЩ с Гърция,

Румъния и Сърбия, представя своето акредитивно писмо от президента на САЩ Теодор Рузвелт на княз Фердинанд (виж Приложението).³

На 22 декември 1914 г. Н. Пр. г-н Стефан Панаретов представя своите пълномощия от българския цар Фердинанд на американския президент Удроу Уилсън и става първият специален пратеник и пълномощен министър на България в САЩ.

Ето това са двамата изтъкнати представители на своите държави, които поставят здравите темели на българо-американските отношения.

Известен е фактът, че до този момент България е имала 28 посланици в САЩ, а САЩ са имали 35 посланици в България.

Поредицата от заслужили граждани на двете страни, отдали своите знания и опит за утвърждаване и развитие на дипломатическите отношения, „завършва“ със сегашните посланици: на САЩ в Република България – Н. Пр. Кенет Мертен, и на България в САЩ – Н. Пр. Георги Панайотов.

Всъщност взаимоотношенията между българските граждани и гражданите на Америка стартират още преди да бъде възстановена българската държава (1878 г.) и преди формално да се установят дипломатически взаимоотношения (1903 г.) между България и САЩ. Това става чрез американските протестантски мисионери, които започват да се появяват по българските земи на Османската империя още през 20-те години на XIX век [1]. Именно те са първите неформални посланици на Америка в България и съответно запознават американското общество с българите. Трябва с голямо задоволство да констатираме, че техните оценки за нас са изключително положителни. Както отбелязват някои английски пътешественици през 60-те години на XIX век: *„американците, без да шумят, се проявяват като най-добри приятели на българите“*. Не трябва да забравяме и изключително добронамереното отношение на американския дипломат Юджийн Скайлър и на журналиста Джанюариъс Макгахан, които ще бъдат сред поддръжниците и популяризаторите на „българската кауза“ след жестокото потушаване на Априлското въстание [2] – по този повод има и едно интересно съвпадение, върху което ще акцентираме по-късно.

След 1878 г. България се нарежда сред свободните държави и добрите отношения между двете страни продължават активно да се развиват. Въпреки това България и САЩ на два пъти са от двете страни на барикадите – при световните войни (Първата световна война (1914 – 1918) и Втората световна война (1939 – 1944)). България преследва в тези случаи реализирането на своя национален идеал и това се оказва по-силен аргумент от приятелството. Въпреки че сме в двата воюващи лагера по време на първия световен конфликт, по някакъв начин

България и Америка остават приятели – двете държави не са в състояние на война помежду си. Тук ще изтъкнем специално ролята на американския президент Томас Удроу Уилсън, който предлага своите прословути 14 точки, които да станат основен ориентир при воденето на преговори между победители и победени след войната.⁴ В крайна сметка, колкото и тежки да се струват на съвременниците клаузите на Ньойския мирен договор, с който България излиза от Първата световна война, те несъмнено биха били още по-тежки, ако не беше намесата на американската дипломация. Така по време на преговорите българските представители имат поддръжник в лицето на американския президент, благодарение на когото България не е разделена между своите съседи. Няма да е пресилено да се каже, че всъщност идеализмът на президента Уилсън спасява България в онзи напрегнат момент.

Докато сме още на темата за войните и ролята в тях на двете държави, ще отбележим, че дипломатическите отношения са прекъсвани два пъти за 120 години. Първият път е на 13 декември 1941 г., когато България обявява война на САЩ – макар и символична. Отношенията са възстановени през ноември 1947 г., но отново са прекратени в началото на 1950 г.⁵ Такива те ще бъдат в продължение на десет години. През 1960 г. дипломатическите отношения между София и Вашингтон са възстановени и са непрекъснати до днес. Важно е да се спомене, че от 1966 г. българските и американските легации в столиците на двете държави получават статут на посолства. Така по изрза на бившия американски посланик в България Джеймс Пардю контактите между двете страни са като цяло *„коректни, формални и ограничени до падането на комунистическия режим“* [3].

След демократичните промени в България отношенията между двете държави непрекъснато се развиват и подобряват. Целите ни стават общи. България проявява интерес и иницира процес за членство в Организацията на Северноатлантическия договор (НАТО) и европейските структури почти веднага след падането на комунистическия режим.⁶ В крайна сметка извървахме дълъг път и официално от 29 март 2004 г. страната ни е част от НАТО, а от 1 януари 2007 г. – членка на Европейския съюз. Тук няма да разглеждаме в детайли целия процес на присъединяване на България към тези две международни структури – той е сложен, многопластов, понякога динамичен, друг път доста бавен. Това, което е най-важното в случая, е, че България по категоричен начин определя своята посока на развитие и принадлежност – да бъде част от демократичния свят, и съответно страната ни получава подкрепата на САЩ в тези свои стремления [4].

Въобще след промените през 1989 г. добрите отношения между двете държави непрекъснато се задълбочават. Страните са активни партньори в най-важните области на обществения и икономическия живот. САЩ и България активно си сътрудничат в сферите на сигурността, икономиката, образованието и културата. Важно е сътрудничеството в образованието – например открития през 1991 г. в Благоевград Американски университет, който бързо се налага сред авторитетните висши училища в България, откриването наново на Американския колеж в кв. „Младост“, София и пр. [3].

Няколко думи за ценностите

В началото споменахме, че отбелязването на някои моменти от историята на дипломатическите отношения между страните е важно, но има и по-важни неща. Партньорствата може да минават през различни периоди и съобразно моментната ситуация да са добри или лоши. Най-важната спойка и гаранция за постигане на дълготрайни добри отношения е споделянето на общи идеи и ценности. Тук са налице значителни традиции. Ще посочим само някои интересни факти. Важно е например, че едни от първите книги, с които се запознават българските интелектуалци през първата половина на XIX век, са „Алманах на бедния Ричард“ на Бенджамин Франклин и „Чичо Томовата колиба“ на Хариет Елизабет Бичър Стоу [5]. Това по мнението на изследователите много добре събира някои от най-характерните черти на възрожденския българин – стремежа му да бъде рационален, да канализира успешно времето и усилията си за постигане на материални успехи, да цени семейството и Бог и особено стремежа за свобода. Нима това не са и типичните характеристики на Америка от онова време?!

По-горе говорихме за посланици, но тук бихме желали да разгледаме това понятие в неговия по-широк смисъл. Много граждани на САЩ са посещавали и посещават нашата страна и в преобладаващата си част те са достойни посланици в България, защото носят ценностите на своята държава.

Много достойни български граждани са посещавали и продължават на посещават тази велика страна – САЩ, и те наистина са посланици на България.

Като пример бихме могли да посочим, че много колеги от Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) са редовни членове на Американската библиотечна асоциация – най-голямата и престижна национална библиотечна организация. Някои от нашите преподаватели са персонално благодарни на Америка, защото като гост-професори в най-престижни американски университети са прозрели ценностите на истинската

демократия и на свободната пазарна икономика и са се опитали да ги приложат в нашата страна.

Интересно е и че през април 1876 г. американците празнуват годишнина от началото на своята национална революция. Знаково съвпадение, за което споменахме по-горе в текста. Както отбелязва историкът Вера Бонева: *„Има нещо символно във вековното разстояние, отделящо началото на Американската от началото на Българската революция“* [5]. След Освобождението за българите Америка продължава да е „нов свят“, „страна на свободата“, „страна на неограничените възможности“ [2]. Американският начин на живот се оказва за тях изключително магнетичен, а вестниците и списанията от това време изобилстват с материали за Щатите [1]. Като цяло дори по време на тоталитарния период в България (1945 – 1989) и въпреки мощната пропаганда голямата част от българите гледат с добро око на САЩ и американците.

Вместо заключение

Това продължава и днес, когато следва да поставим основите за следващите още поне 120 години дипломатически отношения. Те следва да са положени върху общите интереси – особено в сферите на сигурността, енергетиката и икономиката като цяло, на демокрацията и парламентаризма, но и на общите ценности и споделени идеали. Естествено, невинаги може да сме съгласни във всичко. Понякога сигурно ще изглеждаме странни и екзотични едни на други. Така както някои български традиции и типични черти се струват необичайни за американците или пък както футболът, в американския си вариант, е напълно неразбираем за българите. Тези различия са напълно естествени. Трябва обаче да акцентраме върху общото. Мислим си, че „свобода“ е тази магнетична дума, която най-силно ни свързва и зад която биха застанали и българи, и американци, независимо от конкретната конюнктура. И тук ще припомним безсмърните думи на българския Апостол на свободата Васил Левски: *„Целта ни в Българско е братство с всекиго, без да гледаме на вяра и народност; ръката си подаваме всекиму, който желае да пролива кръв с нас заедно за живот и свобода човешка“*⁷. Сигурни сме, че под тези думи биха се подписали и бащите основатели на Америка, така както нашите бащи основатели, убедени сме, биха се подписали под текста в преамбула на американската конституция от 17 септември 1787 г.: *„Ние, народът на Съединените щати, за да образуваме един по съвършен съюз, да установим справедливост, да осигурим домашно спокойствие, да обезпечим за обща отбрана, да насърчим общото благосъстояние и да осигурим блаженствата на свободата за нас и*

за нашето потомство, нареждаме и установяваме тази конституция за Съединените щати на Америка“⁸.

Бележки

¹ Ще уточним, че версия на настоящия доклад бе прочетена на кръгла маса, посветена на темата: „120 години от установяване на дипломатически отношения между Република България и Съединените американски щати“. Форумът се проведе на 3 юли 2023 г. в Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ), София. За важноста на идеите в българо-американските отношения виж и **Паси, С.** Две държави, обединени от общи ценности. – В: *Международни отношения: списание за дипломация, политика и икономика*, XXXII, 4, 2003, с. 11 – 14.

² Академични обобщения по темата виж в: **Матеева, М.** Дипломатически отношения на България: 1879 – 1974. Справочник. Т. 1 – 2. София: Институт за външна политика „Ив. Башев“, 1976; **Матеева, М.**, Хр. **Тепавичаров**. Дипломатически отношения на България 1878 – 1988. София: БАН, 1989, 420 с.; **Илчев, Ив.**, Пл. **Митев**. Докосвания до Америка: XIX – нач. на XX в. София: Фондация „Хемимонт“, 2003, 536 с.; **Америките** ни 2: САЩ като метафора на модерността. Българо-американски отражения (XX – XXI в.). Състав., науч. ред., предг. Пламен Антов и др. София: Издателски център „Боян Пенев“, 2015, 588 с.; **Българо-американски** диалози: доклади от Осмата двустранна конференция, 13 – 15 юни 2008, Варна, България и от Седмата двустранна конференция, 9 – 12 октомври 2003, Кълъмбъс, Охайо, САЩ. Ред. кол. Анисава Милтенова, Синтия Вакарелийска. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2010, 564 с.; **Българо-американски** културни и политически връзки през XIX – първата половина на XX век. Сборник с доклади от Национална научна конференция, проведена в София на 16 – 17 септември 2003 г. Състав. Иван Илчев, Пламен Митев. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски, 2004, 243 с.

³ Виж акредитивното писмо в Приложението на настоящия доклад. Изказваме специални благодарности на доц. д-р Михаил Груев, г-жа Ваня Гезенко и г-н Димитър Стоименов от Държавна агенция „Архиви“, които любезно ни предоставиха дигитално изображение на документа.

⁴ По-подробно виж в: **Markov, G.** Presiden Wilson’s Pease Program and Bulgaria’s Hopes in the Firs World War. – В: *Българо-американски* диалози: доклади от Осмата двустранна конференция, 13 – 15 юни 2008, Варна, България и от Седмата двустранна конференция, 9 – 12 октомври 2003, Кълъмбъс, Охайо, САЩ. Ред. кол. Анисава Милтенова, Синтия Вакарелийска. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2010, с. 351 – 364.

⁵ Виж и: **Тодорова, Р.** Българо-американски отношения (1949 – 1959). – В: *Исторически преглед: научнопопулярно историческо списание*, том XLVIII, 3, 1992, с. 30 – 47.

⁶ Подробно виж: **Самуилова, С.** Пътят към демокрация: българо-американски отношения в периода ноември 1989 – 1992 г. – В: *Историческо бъдеще*, год. 22, бр. 1/2, 2018, с. 94 – 117.

⁷ Писмо на Васил Левски до Любен Каравелов от 25 юли 1872 г. Виж: **Васил Левски** – дела и документи, на: <https://www.vasil-levski.org/2-7.htm> (достъпен на 26 юни 2023 г.).

⁸ Виж текста на конституцията на: <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm#preamble> (достъпен на 26 юни 2023 г.).

References/Литература

1. **Илчев, Ив., Пл. Митев.** Dokosvaniya do Amerika: XIX – nach. na XX v. Sofia: Fondatsia „Nemimont“, 2003, 536 s.

[Илчев, Ив., Пл. Митев. Докосвания до Америка: XIX – нач. на XX в. София: Фондация „Хемимонт“, 2003, 536 с.]

2. **Dimitrov, An.** Politicheskiyat kontekst na edno diplomatichesko nachalo. 100 godini ot ustanovyavaneto na diplomaticheskite otnoeshenia mezhdu Bulgariya i Saedinenite amerikanski shtati. – V: *Balgaro-amerikanski kulturni i politicheski vrazki prez XIX – parvata polovina na XX vek. Sbornik s dokladi ot Natsionalna nauchna konferentsia, provedena v Sofia na 16 – 17 septemvri 2003 g. Sastav. Ivan Ilchev, Plamen Mitev.* Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2004, s. 222 – 223.

[Димитров, Ан. Политическият контекст на едно дипломатическо начало. 100 години от установяването на дипломатическите отношения между България и Съединените американски щати. – В: *Българо-американски културни и политически връзки през XIX – първата половина на XX век. Сборник с доклади от Национална научна конференция, проведена в София на 16 – 17 септември 2003 г. Състав. Иван Илчев, Пламен Митев.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2004, с. 222 – 223.]

3. **Pardew, J.** Sayuznitsi i partnyori v XXI vek. – V: *Mezhdunarodni otnosheniya: spisanie za diplomatsia, politika i ikonomika*, XXXII, 4, 2003, s. 23.

[Пардю, Дж. Съюзници и партньори в XXI век. – В: *Международни отношения: списание за дипломация, политика и икономика*, XXXII, 4, 2003, с. 23.]

4. **Lantos, T.** Edin vek balgaro-amerikanski [diplomaticheski] otnosheniya. – V: *Mezhdunarodni otnosheniya: spisanie za diplomatsia, politika i ikonomika*, XXXII, 4, 2003, s. 27 – 28.

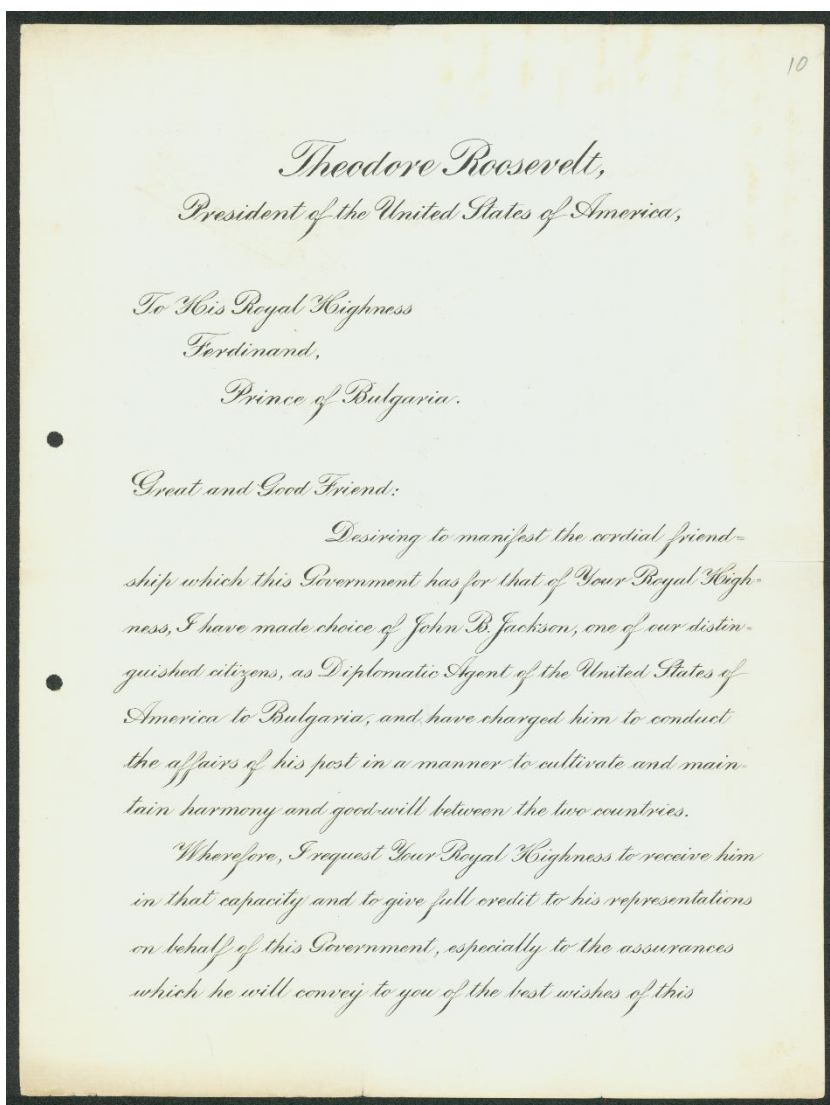
[Лантос, Т. Един век българо-американски [дипломатически] отношения. – В: *Международни отношения: списание за дипломация, политика и икономика*, XXXII, 4, 2003, с. 27 – 28.]

5. **Boneva, V.** Amerikanskata mechta v Balgarskoto vazrozhdensko obshtestvo (Literaturno-istoricheski izmereniya). – V: *Literaturna misal*, 1995 – 1996, kn. 4, s. 65 – 75.

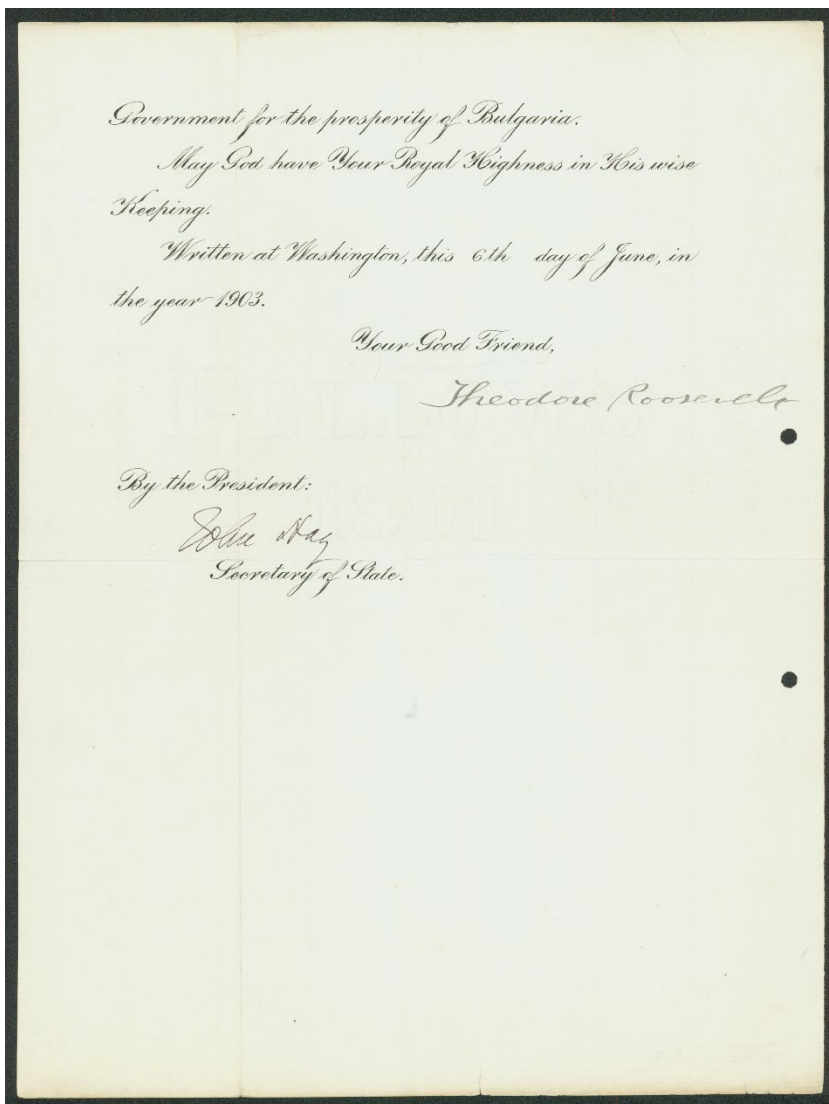
[Бонева, В. Американската мечта в Българското възрожденско общество (Литературно-исторически измерения). – В: *Литературна мисъл*, 1995 – 1996, кн. 4, с. 65 – 75.]

Приложение

Акредитивното писмо, подписано от президента на САЩ Теодор Рузвелт, до княз Фердинанд за встъпване в длъжност на Джон Джаксън като дипломатически агент за България. Вашингтон, 6 юни 1903 г.

Източник: Централен държавен архив (ЦДА), ф. 176К, оп. 14, а. 132, л. 10, 10 гр.

За авторите

Християн Атанасов е историк и архивист. Научните му интереси са в областта на финансовата и кредитна история, османската документация и дигитализацията. Член е на редица международни професионални асоциации.

За контакт с автора: h.atanasov@unibit.bg

Стоян Денчев е математик, информатик, архитект на съвременната информационна среда, политик от ново поколение, мениджър на културата и науката. Професор по „Автоматизирани системи за обработка на информация и управление“. Дългогодишен ректор на Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) и Председател на Общото събрание на УниБИТ – София, България.

За контакт с автора: s.denchев@unibit.bg

**120 YEARS BULGARIA – USA.
SOME NOTES ON DIPLOMATIC RELATIONS
AND SHARED VALUES**

Hristiyan Atanasov, Stoyan Denchev

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: The article provides an overview of Bulgarian-American diplomatic relations over the past 120 years, highlighting significant facts and the general trend of development between the two countries and their respective nations. It also emphasizes the common values shared by Bulgarians and Americans. Notably, the pursuit of material and intellectual progress, faith in God, family, and freedom hold particular importance in both cultures. The relations between the library communities of the two friendly countries are an object of special attention.

Keywords: Bulgaria, United States of America, diplomatic relations, ULSIT, moral values, ALA, ambassadors.

About the Authors

Hristian Atanasov is a historian and archivist. His research interests are in the field of financial and credit history, Ottoman documentation and digitization. He is a member of a number of international professional associations.

To contact the Author: h.atanasov@unibit.bg

Stoyan Denchev is a mathematician, informatician, architect of the modern information environment, politician of new wave, manager of culture and science. D.Sc. Professor of automated systems for processing of information. A long standing Rector of the University of Library Studies and Information Technologies (ULSIT) and President of the General Assembly of ULSIT.

To contact the Author: s.denchev@unibit.bg